ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ
ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)
Journal home page: https://fip.dp.ua/index.php/FIP

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Оксана Анатоліївна ОДИНЕЦЬ
Аспірантка ОНП «Філософія»
кафедри філософії і педагогіки,
НТУ «Дніпровська політехніка»,
просп. Дм. Яворницкого, 19, Дніпро,
49005, Україна

Oksana ODYNETS
Graduate student of the Department of
Philosophy and Pedagogy,
Dnipro University of Technology,
Dm. Yavornytskoho Ave., 19, Dnipro,
49005, Ukraine

E-mail: ok.alisa@ukr.net, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6575-0695

УДК 61:1

ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ ЗДОРОВ'Я З ПОЗИЦІЇ ПРИЧИННОГО ХОЛІЗМУ

Received 16 October *2023; revised 17 November 2023; accepted 12 December 2023*
DOI: 10.15421/352338

Анотація

Питання здоров'я потребує філософського осмислення, що виходить з цілісного бачення людини і світу. Онтологія феномену здоров'я відображає постійну еволюційну зміну світоглядної позиції людства. З часів античності поняття здоров'я змінювалось від цілісності з Макрокосмосом в часи античності, розривом між тілом і духом в середньовіччя, повернення цілісності в епоху Відродження, механістичному погляді на людину в Новий час та потребує нового бачення цілісності в сучасності. Питанням філософії здоров'я займаються А.Антоновські, О.Біланов, В.Войтенко, О.Висоцька, Д.Донев, В.Копа, Т.Поплавська, М.Романенко, С.Тромбах та інш. На думку дослідників сучасне поняття здоров'я має три основні складові: фізичне, душевне та соціальне. Деякі автори (А.Антоновські, Д.Донєв) відокремлюють четвертий – духовний фактор здоров'я. Використовуючи в даному дослідженні причинно-холістичній підхід ми можемо стверджувати, що духовний фактор не є окремої складовою здоров'я, а є екзистенційної вертикаллю соціального фактору здоров'я. Причинно-холістичний підхід до здоров'я дає нове визначення поняттям «здоров'я», «хвороба», «спосіб життя», основою яких стає потреба в досягненні завдання духу в певний час життя. Відсутність досвіду виконання завдання духу призводить до відсутності реалізації цього завдання в соціальної сфері, що призводить до душевного дискомфорту та через психосоматичний зв'язок формує порушення гомеостазу тіла і соматичні хвороби. Хвороба стає фактором, що змушує людину до пошуку шляхів досягнення завдання духу та стає партнером в духовному зростанні людини. Причинно-холістичний підхід до здоров'я потребує перегляду медицини з фокусування лікування хвороби на досягнення людиною духовних завдань, що можливо при причинно-холістичному підході до виховання людини, с фокусуванням на призначенні людини, що можливо в партнерстві з діяльністю психологів та працівників освіти.

Ключові слова: філософія здоров'я, здоров'я, хвороба, холізм, причинно-холістичний підхід, екзистенційний вибір, сенс життя, здорова сім'я.

ONTOLOGICAL ASPECTS OF THE PHILOSOPHY OF HEALTH FROM THE PERSPECTIVE OF CAUSAL HOLISM

Abstract

The question of health requires a philosophical understanding that emerges from a holistic view of human beings and the world. The ontology of the phenomenon of health reflects the ongoing evolutionary shift in humanity's world view. From ancient times, the concept of health evolved: from integrity within the Macrocosm in antiquity, to the separation between body and spirit in the Middle Ages, the return to integrity in the Renaissance, theme chanistic view of humans in the Modern Era, to the need for a new perception of integrity in contemporary times. The philosophy of health is addressed by researchers such as A.Antonovski, O.Bilanov, V.Voytenko, O.Vysotska, D.Donev, V.Kopa, T.Poplavska, M.Romanenko, S.Trombakh, and others. According to contemporary researchers, the modern concept of health comprises three main components: physical, mental and social. Some authors (A.Antonovski, D.Donev) introduce a fourth factor – the spiritual aspect of health. Using a causal-holistic approach in this study, it is argued that the spiritual factor is not a

© Одинець О.А., 2023. All rights reserved. (cc) BY

separate component of health but an existential dimension of the social aspect of health. The causal-holistic approach to health offers new definitions of "health," "illness," and "lifestyle," emphasizing the need to achieve spiritual tasks during specific phases of life. Lack of experience in fulfilling spiritual tasks leads to their absence in the social sphere, causing mental discomfort, psychosomatic connections, and disruptions in the body's homeostasis, resulting in somatic illnesses. Illness becomes a factor that drives individuals to seek ways to accomplish spiritual tasks and becomes a partner in their spiritual growth. A causal-holistic approach to health necessitates a revision in medicine, shifting the focus from treating illness to assisting individuals in achieving their spiritual goals, potentially through collaboration with psychology, upbringing, and education.

Keywords: philosophy of health, health, illness, holism, causal-holistic approach, existential choice, meaning of life, healthy family.

Постановка проблеми.

Антропологічна криза, що складається з гуманітарної та соціальної складових, має один з найважливіших проявив у сфері здоров'я людини. Сучасна медицина, що покликана долати хвороби та покращуючи життя людини, незважаючи на свої безперечні досягнення, є лише симптоматичною, що призводить до формування тривалих хронічних захворювань, зниження загального стану здоров'я націй та народженню ослабленого потомства. Крім того, маніпулятивний вплив фарміндустрії, розвиток вузькопрофільної спеціалізації в медичної галузі призводять до втрати сучасною медициною розуміння людини цілісної. Руйнування екології, експерименти у сфері генної інженерії та нейропсихології здатні призвести до неможливості природного розвитку особистості та навіть до ймовірності виродження людства як виду. Причина цих кризових явищ, на наш погляд, криється у відмові людини від усвідомленої відповідальності за своє здоров'я через втрату розуміння причинного розвитку людини та втрати цілісності як у середині себе, так і холістичної єдності з планетарною і над планетарними системами. Тому питання здоров'я потребує філософського осмислення сутності наданої проблематики, не обмежуючись суто медичним поглядом.

Аналіз стану дослідження.

Філософія містить можливості осмислити людину як цілісність та відновити розуміння здоров'я як прояв гармонійний стану людини. Висвітленню сучасного розуміння категорій «здоров'я-хвороба» присвячені праці О.Біланова, В.Войтенко, О.Висоцької, Д.Донєва, В.Копа, Л.Лаврової, Т.Поплавської, М.Романенко, С.Тромбах та інш., що залучають антропологічний, гносеологічний, аксіологічний підходи до його осмислення. Вирішуючи питання світорозуміння та формуючи цілісну концепцію картини світу, філософія повертає погляд людини до собі самому істинному, до розуміння себе як частини єдиного планетарного організму, вимагає прийняття відповідальності за своє життя і навіть за своє здоров'я.

Аналіз останніх досліджень дає підстави зазначити, що поняття «здоров'я» у дослідницькому просторі представлено не однозначно. На сьогодні є близько 80-ти дефініцій поняття здоров'я. Сучасна наука розглядає здоров'я як складну систему, що враховує внутрішні та зовнішні фактори: від стану емоцій та думок до спадковості, екології та соціального середовища. Такий підхід дозволяє виділити три складники здоров'я: фізичний, психічний та соціальний, що відповідає офіційному поняттю ВООЗ про здоров'я, яке залишається незмінним з 1946 року: «Здоров'я – стан повного фізичного, душевного та соціального добробуту, а не лише відсутність хвороб та фізичних дефектів»[1]. Деякі дослідники виділяють окремий четвертий – духовний фактор здоров'я, іноді духовний фактор вважається третім, замість соціального фактору (Антоновскі, Донєв, Копа та ін.).

На думку Копа В.М., «модус здоров'я в абстрактному наближенні визначається як реально існуюча іманентна властивість суспільної людини, що задає єдність тілесно-

[1] Архівні документи Всесвітньої організації охорони здоров'я, 1946, №. 2, С. 100.

го, душевного та духовного здоров'я… Здоров'я виявляється функцією способу життя людини тільки в рамках соціальної системи і водночас, модус здоров'я не вичерпується суто соціокультурними чинниками, оскільки задається індивіду як генетичними так і біологічними передумовами [Копа 2006: 10-11]. Царенко Л.Г. визначає поняття «здоров'я-хвороба», як «спосіб осмислення та інтерпретації суб'єктивних фізичних і психічних відчуттів, емоцій, станів, потреб, уявлень та об'єктивних даних (дані лабораторних досліджень, зовнішній вигляд, твердження інших, певних фактів) шляхом порівняння з еталонними моделями, що існують у соціумі. В результаті інтерпретації індивід визначає свій стан як неблагополуччя/хворобу чи благополуччя/здоров'я» [Царенко 2015:101]. На думку дослідниці Поплавської Т.М., «здоров'я – це універсальне благо, яке виступає одночасно і як абсолютна (як позачасова та позапросторова), і як відносна (як умова життя) цінність. З позиції холістичної філософії здоров'я цей феномен включає три основні елементи – фізичний, психічний та соціальний. Відповідно до фізичних параметрів здоров'я як цінність є значенням біологічних показників стану людини для її життєдіяльності. Психічне та соціальне здоров'я в аксіологічному контексті залежить від гармонізації духовних та матеріальних цінностей у світогляді як індивіда, так і соціуму» [Поплавська 2019: 8]. Біланов О.С.,аналізуючи феномен здоров'я говорить, що «більшість дослідників вказують на те, що «здоров'я і хвороба» відносяться до тих діалектичних взаємодоповнюючих понять, які в принципі не можуть бути однозначно визначені, і їх постійна переоцінка та осмислення приводить до становлення нового знання, до формування більш цілісного погляду на феномен людини» [Біланов 2020: 9]. Це показує, що у контексті діалектичних відносин «здоров'я–хвороба», хвороба виступає іншою стороною здоров'я у певному динамічному інтервалі.

Однак залишається потреба розкрити онтологічні аспекти здоров'я з точки зору причинно-холістичного підходу. Серед сучасних авторів, які займаються впровадженням холістичного підходу в науку, можна виділити таких зарубіжних дослідників як Ф.Капра, С.Кріппнер, Е.Ласло, Д.Радьяр, К.Вілбер та ін., а також вітчизняні автори: А.Венгер, Д.Ісаєв, І.Вознюк, І.Крайнюченко, О.Сиротюк, Т.Поплавська та ін. У сучасних тенденціях науки найбільш широко обговорюється синергетичний підхід до вирішення проблем відновлення цілісності людини. Незважаючи на успіхи синергетичної парадигми, досі залишається відкритим питання про універсальність цього підходу.

Виклад основного матеріалу.

Онтологія здоров'я в історії людства пов'язана зі світоглядною позицією, яка змінювалася з плином еволюції свідомості людства. Досліджуючи світоглядно-ціннісні позиції мислителів минулого з метою виявлення різноманітних граней природи здоров'я, ми бачимо, що цей феномен досягає філософськи значущого рівня і навіть виявляється включеним у структуру всього філософського вчення, що розвивається у межах тієї чи іншої конкретної філософської школи. Так, античні філософи розглядали здоров'я як добрість (Сократ, Платон). Загалом для давніх греків характеристики здоров'я узгоджувалися з природною мінливістю та в основі своїй спиралися на єдність тілесного і духовно-морального.

У Середньовіччі принципом здоров'я виступало поняття духовної добротолюбності, що базувалося на вірі. В ті часи, тілесне принижувалося, а хвороба вважалася карою Божою за гріхи людини, і лише віра та аскеза були здатні схилити Бога до повернення людині здоров'я.

Епоха Відродження відзначилась переосмисленням досягнень античності. Вона на новому рівні відновила античне бачення світу як гармонійної системи, де світ є єдиним організмом, аналогічним тілу, складеному із зірок, подібно до того, як наше тіло складається з атомів. Дідьєр Кан описував праці великого мислителя епохі Відродження, лікаря та алхіміка Парацельса, який вважав: «Природа життя Всесвіту *єдина*, і джерелом її може бути лише одна вічна Єдність. Це організм, у якому всі природні речі перебувають у гармонії та симпатії. Це Макрокосм. Все є плід

єдиного світового творчого зусилля; Макрокосм і людина (мікрокосм) єдині. Вони є одна констеляція, один вплив, одне дихання, одна гармонія, один час, один метал, один плід» [Kahn 2020: 465]. При цьому слід зауважити, що хоча в епоху Відродження повертається антична гармонія душі й тіла, однак з часом все більш формується фокусування на тілесному вимірі здоров'я.

У період промислової революції здоров'я стало важливою економічною складовою. Його збереження та підтримання стали пріоритетними для забезпечення працездатності працівників та зменшення втрат робочих днів через хвороби. «Перехід до класичної моделі здоров'я знаменується зверненням до тілесного виміру здоров'я, механістичним поглядом на співвіднесення категорій «здоров'я» – «хвороба», що призводить до втрати цілісного бачення людського буття» [Висоцька 2021: 84]. Погляд на людський організм як специфічну машину простежується в трудах французьких філософів XVIII століття К.Гельвеція, П.Гольбаха, Д.Дідро. Біологічні механізми адаптації людського організму, пізніше, в середині XX сторіччя, стають основою теорії біологічних законів психосоматики – нової германської медицини Р.Хамера.

У сучасному розумінні в багатьох дослідженняхсоціальний чинник виділяється як провідний, який впливає на душевне здоров'я, і як слідство на здоров'я тілесне. Однак з кожним роком все більше дослідників виділяють четвертий, самостійній чинник здоров'я – духовний (А.Антоновські, Д.Донєв, О.Висоцька, М.Романенко та інш.). Однак досі не сформовано цілісного погляду на здоров'я як стану холістичної системи, що має в причині свого розвитку духовний фактор, який впливає на стан душі.

Взаємозв'язок душі і тіла найповніше розглядає психосоматика, яка ґрунтується на принципі асоціацій Д.Юма, психоаналізі З.Фройда, тілесної картографії Ж.Лакана, інтерсуб'єктивності Е.Гусерля, теорії функціональних систем П.Анохіна, практичних дослідженнях Ф.Александера, Р.Хамера та інших. Зв'язок впливу емоцій, почуттів та думок всебічно доведенийсучасними психосоматологами (А.Лоуен, І.Малкіна-Піх, М.Сандомірский, Т.Хомуленко та ін.), але для цілісного погляду не вистачає одночасно духовно-соціального та душевно-тілісногохолістичного розуміння здоров'я.

Останні десятиліття активно розвивається теорія салютогенезу (від лат. «salutis» – здоров'я), запропонована американцем Аароном Антоновським (1993). Згідно з А.Антоновським, здоров'я розглядається як рух у континуумі по осі між повним нездоров'ям (хворобою) і повним здоров'ям (легкістю), що виникає під дією 3 типів чинників: *тілесні* – генетичні причини, недостатнє або неправильне харчування, нестача сну, руху, шкідливі фактори середовища, переохолодження тощо; *душевні* – стрес, перенапруга, страх, нудьга, депресія, шокові стани, невдоволення, складнощі у відносинах та інші; *духовні* - нестача ідеалізму, мотивації, життєвих смислів, ентузіазму, культурного розвитку, натхнення. У кожний момент часу внаслідок подолання шкідливих факторів чи хворобливих тенденцій виникає новий стан здоров'я. Ця концепція, на нашу думку, найбільш відповідає холістичному підходу до здоров'я.

Холі́зм (з грец. ὅλος (holos) – цілий, увесь) – філософська традиція, заснована на принципі підпорядкування всіх частин чогось єдиного цілого; точка зору, згідно з якою світ розглядається як всеосяжна цілісність, включаючи галузі психологічної, біологічної та фізичної дійсності. Поняття холізму запроваджено Смэтсоном («Holismand Evolution», 1926) і розвинене Дж.Холдейном («Thephilo sophicalbasicofbiology», 1931). Біланов О.С. серед основних сучасних підходів до розуміння проблеми здоров'я згадує холістичний підхід, що розглядає «здоров'я як цілісність, яка здобувається людиною протягом усього життя й передбачає особистісну зрілість, інтеграцію життєвого досвіду, синтез фундаментальних протиріч людського існування чи інтрапсихічних полярностей тощо». Автор поділяє поняття холізму, розглядаючи його як «філософію самозбереження» «в умовах глобальної екологічної та соціально-економічної кризи» та поняття цілісності, виділяючи окремо

«інтегральну теорію здоров'я, що ставить за мету цілісне вивчення людини» [Біланов 2020: 11]. На наш погляд холістичний (цілісний) підхід до здоров'я, а саме причинно-холістичний – це не тільки інтеграція всіх підходів до здоров'я, але й синтезуючий ключ, що дає можливість розвитку системі поглядів на здоров'я, враховуючи взаємодію зі сферою причин, тобто з духовним фактором здоров'я.

Англійський вчений Д.Радьяр вважав, що холізм відрізняється від механістичної цілісності тим, що має внутрішню самість, яка створює цілісність на кожній стадії розвитку холістичної системи. Математична теорема К.Геделя також доказує, що розвиток системи прагне до ієрархічного підпорядкування більшої системи, що підтверджує, що в системі дух-душа-тіло тілесність упорядкована завданням душі, а душа – завданням духу. Тоді холістична система не тільки має цілісність, а й рухається у своєму розвитку ієрархічною віссю, на кожному етапі розвитку прагнучі до єднання з більшою системою, і зрештою – до єднання з Абсолютом. Холістичну систему, що прагне до розвитку Духу можна назвати *причинно-холістичною*.

Діалектичний взаємозв'язок системи здоров'я- хвороби показує, що хвороба є полярним станом здоров'я, яке за законом полярності стимулюватиме внутрішнє зростання системи. «Хвороба – це інобуття модусу здоров'я у певному часовому інтервалі, – зазначає дослідник В.М.Копа. – Організм хворий, коли в ньому домінує одна з протилежностей, видужання – це процес відновлення порушеної рівноваги. Тобто, свідома реабілітаційна діяльність людини можлива тільки при умові відновлення особистісних цінностей. Цей процес є творчим, життєво важливим і соціалізованим» [Копа 2006: 23]. Інакше кажучи, стан здоров'я – хвороби є єдиною системою, що спонукає людину до внутрішнього розвитку. Тоді виходом із хвороби для свідомості людини буде внутрішній якісний стрибок, що приведе до чергового етапу розширення свідомості, що наближає внутрішню суть людини на крок ближче до Абсолюту. Цей стрибок, тимчасово дає нове поле дослідження буття, пізнаючи яке людина, приходить до нових шляхів взаємодії зі світом (до створення свого нового способу буття) або ж, навпаки, через відсутність досвіду взаємодії, змушує накопичувати цей досвід, що складається з проб і помилок, що знову призводить до наповнення життя стражданням, у тому числі хворобами, які, у свою чергу, стимулюють до нових шляхів пошуку перетворення свідомості та нових етапів її розширення або, у разі відмови від пошуку, до адаптації або посилення хвороби. Такий пульсуючий стан «здоров'я-хвороби» стає динамічною компонентою цілісної моделі здоров'я, основою якої є ієрархічні причинно-наслідкові зв'язки між нижчою природою людини (у тому числі фізичної) та її осьовою духовною детермінацією, як внутрішньою потребою людини до безперервного розвитку.

Оскільки осьова духовна детермінація має бути не тільки осмислена, але й реалізована у соціальному житті людини, ми можемо стверджувати, що духовний компонент здоров'я слід розглядати не лише як окремий аспект, але й як сутнісний принцип людського існування (внутрішню вертикаль), що базується на системі цінностей особистості. Цей принцип втілюється через соціальну реалізацію духовного завдання (зовнішню горизонталь), яка сприяє виконанню призначення людини. Отже, духовне та соціальне здоров'я треба розглядати як два складники єдиного духовно-соціального чиннику здоров'я.

З огляду на зазначене з позиції причинно-холістичного підходу:

1) *здоров'ям* можна вважати динамічний, духовно детермінований стан, що формується відповідно до рівноваги смислового завдання людини (завдання духу) і внутрішнього досвіду індивідуума на певному етапі його розвитку, що призводить до гармонійного прояву людини у соціальному середовищі, а також до гармонійного стану душі, і, як наслідок, до збалансованого гомеостазу фізичного тіла; 2) *хворобою* можна вважати відхилення від смисловому завдання духа чи відсутність досвіду в реалізації цього завдання в житті людини, що приводить до дисгармонії душі (психіки) та формування внутрішнього конфлікту, що сприяє дисбалансу гомеостазу та органічним і фізіологічним проявам у тілі.

Саме хвороба спонукає до пошуку досвіду і шляхів відновлення рівноваги в душі людини, та відновленню гомеостазу тіла. Пошук шляхів відтворення завдання духу, нових сенсів і цінностей, спонукають людину шукати і новий спосіб життя, що є безпосереднім інструментом створювання нового стану здоров'я тіла. Тобто хвороба стає партнером людини в його завданні постійного розвитку та екзистенційного пошуку; 3) *здоровий спосіб життя* – це не лише правильне харчування та фізичні рухи, а усвідомлений екзистенційний вибір, що детермінований завданням духу та внутрішнім прагненням до нього, що і призводитьдо оздоровлення тіла.

Стан здоров'я і нездоров'я (хвороби) притаманний як людині, так й тваринному, рослинному, певною мірою і мінеральному царству. А так само можна сказати про «здорову – нездорову» поведінку, спілкування, стосунки, здорову сім'ю, колектив, суспільство, планету тощо. Тобто, аспект здоров'я притаманний будь-якій цілісній системі, та вказує на досить гармонійний стан розвитку системи. Докази цьому ми бачимо в міркуваннях минулого, наприклад Парацельс вважав, що хвороби можуть виникати не тільки в організмі людини, а й у всьому великому організмі Космосу [Manly: 20]. Тісний взаємозв'язок суспільства й людини визначає взаємообумовленість соціальних та індивідуальних процесів та явищ, де індивідуальні патологічні спотворення посилюються у соціумі, а ознаки патології соціуму формують чи посилюють індивідуальні. Відповідно здорова людина сприяє оздоровленню соціального середовища, формує здоров'я сім'ї, колективу, суспільства, планети.

Висновки.

Наразі в онтології здоров'я розглядаються три складові: тілесна, душевна та соціальна, що відповідає поняттю «здоров'я» ВООЗ. Деякі дослідники відокремлюють духовну складову як окремий четвертий чинник. На нашу думку, соціальний чинник здоров'я корелює з духовним. Духовну складову слід розглядати не як четвертий вимір здоров'я, а як вертикаль, сутнісну причину життя та здоров'я, а соціальну – як горизонталь, вияв духовності у зовнішньому світі. Саме духовний компонент має ключовий вплив на здоров'я людини. Хвороба виникає при відмові (чи відсутності досвіду) виконання завдання духу та спонукає людину до пошуку шляхів до її реалізації, що потребує зміни способу життя.

Причинно-холістичний підхід дає можливість докорінно змінити погляд на проблему здоров'я, перенести первинне фокусування з тіла на духовний і душевний компонент. Він допомагає подолати страх хвороби та розглядає хворобу як партнера людини у духовному зростанні. Для вирішення проблеми тілесного здоров'я необхідно формування здоров'язберігаючого соціального поля, заснованого на вихованні цілісної свідомості, формування природо орієнтованого способу життя з детермінацією на індивідуальному внутрішньому запиті духу, який слід допомогти виявити людині через виховну та психологічну роботу, при цьому не виключаючи підтримки тіла при розвитку захворювання, але вважаючи її вторинною.

Бібліографічні посилання

Didier, K. (2020). The Philosophia ad Athenienses in the Light of Genuine Paracelsian Cosmology. *Early Science and Medicine,* 24(5-6), 439-472.

Hall Manly, P. (2023). Hermetic Pharmacology, Chemistry, and Therapeutics.

Біланов, О.С. (2020). Філософські підходи до розуміння категорій «здоров'я/хвороба». *International Journal of Innovative Technologies in Social Science,* 4(25), 8-11.

Висоцька, О.Є., Романенко, М.І. (2021). Холістично-екзистенційний вимір людского буття у співвідношенні категорій «здоров'я»-«хвороба». *Наукове пізнання: методологія та технологія,* 1(47), 84-91.

Копа, В.М. (2006). *Соціальна цінність модусу здоров'я*: Автореф. дис… канд. філос. наук: 09.00.03, ОНУ ім.І.Мечникова. Одеса.

Поплавська, Т.Н. (2019). Філософія здоров'я в контексте холістической парадигми. *Наукове пізнання: методологія та технологія*, (42), 110-117.

Царенко, Л.Г. (2015). Українські традиційні моделі здоров'я. *Психологічний часопис,* 2(2), 100-106.

References

Bilanov, O.S. (2020). Filosofski pidkhody do rozuminnia katehorii «zdorovia/khvoroba» [Philosophical approaches to understanding the categories of "health/disease"]. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science,* 4(25), 8-11. (in Ukrainian)

Didier, K. (2020). The Philosophia ad Athenienses in the Light of Genuine Paracelsian Cosmology. *Early Science and Medicine,* 24(5-6), 439-472.

Hall Manly, P. (2023). Hermetic Pharmacology, Chemistry, and Therapeutics.

Kopa, V.M. (2006). *Sotsialna tsinnist modusu zdorovia* [Social value of the health modus operandi]: Avtoref. dys… kand. filos. nauk: 09.00.03, ONU im.I.Mechnykova. Odesa. (in Ukrainian)

Poplavska, T.N. (2019). Filosofiia zdorovia v kontekste kholistycheskoi paradyhmy [Health philosophy in the context of the holistic paradigm]. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*, (42), 110-117. (in Ukrainian)

Tsarenko, L.H. (2015). Ukrainski tradytsiini modeli zdorovia [Ukrainian traditional models of health]. *Psykholohichnyi chasopys*, 2(2), 100-106. (in Ukrainian)

Vysotska, O.Ie., Romanenko, M.I. (2021). Kholistychno-ekzystentsiinyi vymir liudskoho buttia u spivvidnoshenni katehorii «zdorovia»-«khvoroba» [The holistic and existential dimension of human existence in the correlation of the categories "health"-"disease"]. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia,* 1(47), 84-91. (in Ukrainian)